

Прикази Reviews Comptes rendus

Muzika – način da svet razumemo i na njega utičemo

Povodom knjige Marije Ristivojević, *Muzika sveta kao novi oblik tradicije*. Beograd: Srpski genealoški centar, 2013.

Inspirativna i tematski izuzetno značajna monografija *Muzika sveta kao novi oblik tradicije* Marije Ristivojević, naučnog saradnika Instituta za etnologiju i antropologiju pri Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, za predmet ima antropološku analizu fenomena *muzike sveta*. S tim ciljem, autorka je preduzela zahtevan zadatak tumačenja značenja samog termina world music, u domaćim i inostranim okvirima, kao i sagledavanja percepcija i upotreba koncepta od strane muzičara i publike, a osnovna teza mogla bi se iščitati iz tvrdnje autorka da "muzika predstavlja složen kulturni fenomen koji istovremeno proizlazi iz specifičnog sociokulturnog konteksta, ali ga u velikoj meri i kreira" (str. 9). Muzika, ukratko, predstavlja deo kulture, deo društva čime postaje i plodno tle za antropološka proučavanja kojima Marija Ristivojević doprinosi brojnim radovima, kao i ovom aktuelnom i zanimljivom studijom.

Antropologija muzike naslov je poglavlja koje čitaoca uvodi u pregled teorijskih razmatranja muzike kao kulturnog fenomena u antropološkoj tradiciji, pri čemu antropologija muziku "ne posmatra kao skup nota, zvuk, melodiju, niti kroz njene estetske vrednosti, već je tretira

kao specifičnu društvenu aktivnost koja nastaje kao proizvod određene kulture, vremena i prostora" (str.11). Muzika se, naime, može razumeti kao izraz interakcije ljudi i kulture, zbog čega je neophodno, kako autorka apostrofira, paralelno proučavati i muziku i njenu "pozadinu", tj. kontekst iz kojeg proizlazi i koji delom konstruiše. Pružanjem detaljnog uvida u razvoj antropološkog interesovanja za polje muzike, koja je prvobitno bila orijentisana ka "egzotičnom" i "geografski udaljenom"; preko zaokreta koji je pedesetih godina XX veka u fokus antropologije uveo Zapad s kojim je promenjena i percepcija "drugog", ali i otpočelo proučavanje muzike kao zasebnog strukturalnog sistema sačinjenog od međusobno isprepletanih elemenata; ili, pak, funkcionalističkog pristupa zasnovanog na analizi uloga i funkcija muzike u nekoj zajednici; sve do kasnije orijentacije ka proučavanju uticaja koji muzika ostvaruje na formiranje diskursa kada bi va sagledavana i kao aktivni činilac, tj. i kao "produkt" i "proizvođač", autorka pokazuje način na koji je koncept muzike prešao put od stabilnog i postojanog fenomena, sve do fluidnog koncepta koji se definiše putem označavanja što će uspeti i da pokaže na više primera.

Muzika kao predmet proučavanja domaće etnologije/antropologije, naslov je potpoglavlja, u kojem Marija Ristivojević preispituje razvoj antropološkog proučavanja muzike koji je kod nas otpočeo potragom za "drugim" u ruralnoj sredini. Autorka podseća da su interesovanja,

mahom, išla u pravcu "tradicionalne muzike" kao one koja je trebalo da ponudi što obuhvatniju sliku srpske tradicijske kulture, u funkciji uspostavljanja nacionalnog identiteta. Međutim, autorka apostrofira konceptualni problem koji se može svesti na pitanja određenja tradicionalne muzike, pitanje granica, kao i toga ko uspostavlja date granice... i dovodi ga u vezu sa savremenim periodom kada bi pitanja mogla biti sadržava u suštinskom: šta je danas, u doba intenzivnih kulturnih kontakata i brze razmene informacija, tradicionalna muzika? Dalje, *Teorijski okvir*, kao posebno potpoglavlje, nudi teorijske osnove Džona Blekinga i Lorana Obara koji se slažu u oceni da je proučavanje muzike izvan kulture nepotpuno. Za Blekinga muzika je rezultat društva i kulture; ona ih izražava kroz određene forme, dok pripadnicima određene zajednice omogućava da međusobno komuniciraju, ali i da putem muzike saopštavaju određene poruke. Jedna od niti vodilja u monografiji, prema rečima autorke, jeste i Oberovo shvatanje muzike kao načina da svet razumemo i da na njega utičemo, pa tako svako promišljanje kulture podrazumeva i promišljanje muzike kao dela kulture. Ona je, ukratko, fenomen koji iz date kulture proizlazi, ali koji je i kreira, na čemu i autorka posebno insistira.

Potpoglavlje pod naslovom *Koncept muzike sveta* posvećeno je preispitivanju nekoliko važnih pitanja. Prvo koje se nametnulo obrađeno je u posebnom potpoglavlju *Za ili protiv?* U njemu autorka uspešno osvetljava mnogobrojne polemike vođene oko određenja muzike sveta, a koje se u najkraćem mogu svesti na stav pojedinih autora da se radi o diskriminatornom odnosu prema onome što nije Zapad i zapadno, dok drugi u prvi plan ističu da se na ovaj način postiže da se i manje poznati muzički oblici čuju među za-

padnim zvucima. Naredno potpoglavlje posvećeno je odgovaranju na pitanje postavljeno u njegovom naslovu *World music kao zvuk Trećeg sveta?* Fenomen muzike sveta vezuje se, mahom, za antikolonijalističke pokrete i borbu za ljudska prava manjina koje su uglavnom poticale iz zemalja Trećeg sveta. Autorka, shodno tome, postavlja niz značajnih pitanja, poput: zašto se world music poistovećuje sa zemljama u razvoju; kome je prevashodno namenjena muzika sveta (domaćoj ili inostranoj publici); ko odabira kako će zvučati ta muzika, odnosno šta će biti odabrano kao autentično i da li se, u suštini radi, o odnosima moći i o diktatu tržišta? U nastojanju da odgovori na neka od njih, autorka ističe da je razvoj svetske world music scene umnogome doprineo mogućnosti da se čuju i "druge" muzike širom sveta, ali i da je istovremeno, u većini slučajeva, upravo zapadno tržište to koje određuje "koje će se muzike čuti i na koji način" (str. 37), te da su zakoni tržišta bitan faktor kako u datoj klasifikaciji, tako i u popularizaciji muzika pod ovom odrednicom. *Muzika sveta kao identitetski marker* naslov je poslednjeg potpoglavlja u ovom odeljku. Autorka u njemu, u najkraćem, ističe da se radi o hibridnoj muzičkoj tvorevini i da je ona rezultat mnogostrukih ukrštanja, različitih kulturnih uticaja, kao i to da se u određenju samog fenomena nameće oznaka *globalno*, ali i da pored toga figurira najpre kao etnička, lokalna i kulturna oznaka. Muzika, dalje, mora biti shvaćena i kao značajno sredstvo komunikacije putem kojeg se ispoljavaju identiteti pa, tako, može predstavljati i specifičan izraz kroz koji etničke grupe teže isticanju vlastite posebnosti ili kolektivnog identiteta. "Muzika sveta je tako ujedno i lokalna i translokalna, i hibridna i autentična kategorija u zavisnosti od perspektive iz koje se posmatra" (str.

40), a plasiranje određene muzike kao, primera radi, balkanske nema za cilj da ukaže isključivo na geografsku odrednicu, nego i na kulturnu oznaku naročito kada se radi o percepciji "sa strane". U nastojanju da odgovori na neka značajna pitanja koja postavlja, autorka ističe da se pitanje "autentične", "tradicionalne" muzike umnogome tiče problematizovanja samog koncepta tradicije, pri čemu ona za Obera predstavlja zabludu kada se posmatra u kategoriji nepromenljivog zbog čega ističe problem određenja, odnosno klasifikacije i označavanja muzike kao tradicionalne. Sledstveno tome, autorka postavlja niz pitanja koja su doprinela nejasnoći samog pojma, poput: ko određuje da li će neka muzika biti etiketirana kao tradicionalna; na osnovu kojih merila; kako se određena muzika ocenjuje kao autentična i izvorna? Pored ovih, autorka postavlja i značajno pitanje: za koga se muzika sveta proizvodi – za inostranu ili domaću publiku? Odgovaranje na ovo pitanje, naime, otvara mogućnost istraživanja i kompariranja percepcija konzumenata i muzičkih tvoraca, kao i marketinških kampanja koje promovišu konkretnu muziku.

World music i/ili etno muzika u Srbiji naslov je posebnog poglavlja u kojem autorka analizira interpretacije percepcije muzike sveta i etno muzike (termin koji je sve češće u upotrebi) onih koji se njome bave. Polazeći od "kriznih" devedesetih godina XX veka, autorka ukazuje na isticanje tradicije kao elementa etničkog ujedinjenja kada i započinje interesovanje za muziku označenu kao etno ili tradicionalnu ili, pak, world music. Uočeni "konfuzni" odnos u domaćoj sredini između koncepta *world* i *etno*, kako ističe autorka, razmatran je kroz dve perspektive: percepciju onih koji muziku stvaraju, ali i onih koji je konzumiraju, što je vodilo analizi postojanosti datih

konceptata, tj. promenljivosti i kontekstualne zavisnosti. Shodno tome, autorka preduzima analizu načina na koji izvođači muzike sami sebe doživljavaju kroz muziku koju stvaraju, kao i na koji način doživljavaju druge. Od ukupno tri ispitanika koji se bave etno muzikom, dve ispitanice pripadaju grupama *Moba* i *Jelek*, dok je treći ispitanik član grupe *Putujući ćututuk – putujuće korenje*. Određenje muzike i ciljevi bila su prva pitanja kojima se autorka posvetila, potom je na osnovu odgovora ispitanika usledilo i preispitivanje srpske etno muzičke scene i popularizacije etno muzike. Poslednje preispitivano pitanje bilo je, upravo, *World music i/ili etno?* Ono što je analizom pokazano jeste da su termini *world music* i *muzika sveta* poznati u domaćoj javnosti, ali da nisu rasprostranjeni u velikoj meri. Sa druge strane, upotreba termina *etno muzika* rasprostranjen je kako u svakodnevnom govoru, tako i u marketinškim strategijama s ciljem promocije "tradicije"...

World music u svetu naslov je poglavlja u kojem se autorka fokusira na percepcije i upotrebe koncepta *world music* u kontekstu svetske muzičke scene. Ukratko, autorka nastoji da istraži šta se pod ovim terminom podrazumeva na Zapadu, koji izvođači i muzički pravci se pod njega podvode, kako oni doživljavaju tu muziku, zašto se njome bave, na kojem jeziku je njihov repertoar... Izbor analizirane percepcije označene muzike sveden je na Afriku, Latinsku Ameriku i Aziju, a ovakva klasifikacija za osnov ima najpre geografsku konotaciju budući da su izvođači i muzičke grupe povezani sa datim prostorima. Tako je potpoglavlje *Beli ambasadori šarene muzike sveta* posvećeno zapadnim muzičarima koji se na različite načine povezuju sa konceptom *world music*. Reč je o Polu Sajmonu, Dejvidu Birnu i Piteru Gabrijelu.

Afropeja naslov je potpoglavlja u kojem autorka razmatra "izvor" world music industrije – Afriku i njene najproslavljenije predstavnike poput: Fele Kutija, Jusu N'Dura i Čeba Kaleda. U potpoglavlju *Zvuci Afrike preko Okeana* u kojem autorka razmatra odnos afričke i kubanske muzike, kao i "povratak" muzike, na prvom mestu, u Senegal, ali i njen dalji razvoj koji je bio u direktnoj zavisnosti od društvenih prilika. Ovo potpoglavlje bilo je orijentisano i ka *rege* muzici, tj. ka njenom nastanku, razvoju i osnovnim idejama koje prenosi. Završno potpoglavlje naslovljeno je *Zvuci Istoka* i predstavlja analizu muzičkog delovanja najprominentnijih predstavnika, kao što su: Ravi Šankar, Nustah Fateh Ali Kan i Ofra Haza. Na označeni način autorka je, između ostalog, uspela i da dekonstruiše predstave o esencijalnoj povezanosti muzike i mesta i shvatanje po kojem neka muzika pripada jednom prostoru, ali i da ukaže na probleme sa kojima se susreću umetnici u lokalnim sredinama.

Potpoglavlje pod naslovom *World music u komparativnoj perspektivi* usmereno je ka poređenju domaće i svetske world music scene u pogledu prihvaćenosti i rasprostranjenosti termina, kao i njegovog značenja kroz percepcije onih koji pripadaju datim sredinama. Uočavanju zajedničkih elemenata autorka pristupa kroz kontekst globalizacije koji se različitim sredinama nameće kao zajednički. Kada se radi o zapadnom kontekstu, autorka apostrofira da je koncept prihvaćen i rasprostranjen, ali da je istovremeno i nedovoljno jasan, te da se radi o "muzičkom hibridu" nastalom na temelju mešanja više različitih i ranije nespajanim muzika ili tehnologizovanjem tradicionalnih muzičkih tvorevina. Iz svega navedenog, autorka izvodi zaključak da se pri određenju toga šta će pripasti korpusu muzike sveta, umnogome, rukovodi

idejom šta je popularno, tj. šta bi moglo postati popularno i kao takvo prodati. Ukoliko se ostane u domenu upotrebe termina, onda je važno istaći i to da postoje sličnosti između domaćeg i inostranog konteksta. Naime, iako domaći ispitanici koriste termin etno, ne world music, i pod njega je moguće podvesti, pa i "poturiti" mnogo toga kroz upotrebu odrednica poput: tradicionalno, koreni, precizni, kulturno nasleđe... Sličnost se ogleda i u tome što domaći muzičari, kao i inostrani, interpretiraju sopstveno kulturno nasleđe i koriste istu retoriku koja zagovara vraćanja tradiciji, vlastitom kulturnom bogatstvu, nasleđu... Kada se radi o konceptu muzike sveta u Srbiji, autorka dolazi do podataka da je ova muzika sve popularnija, ali da u terminološkom smislu dominira "etno trend", a datu prevagu autorka objašnjava i kroz širi sociokulturni kontekst, tj. kroz društvena kretanja koja su u skorijoj prošlosti doprinela "ponovnom okretanju tradiciji, tradicionalnim vrednostima, pri čemu je prefiks etno postao svojevrsni pokazatelj i potvrda da je nešto tradicionalno, tj. "narodno" (str. 121). Dalje, ukazivanjem na to da se muzika sveta kao koncept na Zapadu prihvaćen, ali i kritikovan, autorka se iznova vraća pitanju odnosa muzičara i njihovih zapadnih saradnika, tj. ko zapravo "pravi" world muziku i za koga? Ono što je evidentno, smatra autorka, jeste "neophodna pomoć" koja dolazi sa Zapada, ali predlaže viđenje po kojem u kreiranju muzike sveta učestvuju i muzičari i njihovi zapadni saradnici. Kada je reč o definisanju grupacija za koju se ta muzika pravi u domaćim okvirima, onda se razlika u odnosu na inostrani kontekst u kojem prevagu odnosi publika na Zapadu svodi na činjenicu da su domaći izvođači okrenutiji domaćoj publici. Autorka, takođe, uočava i zanimljivu težnju ispitanika da se kultura

posmatra kao roba za izvoz čime je, dalje, moguće dovesti u vezi sa kategorijom world music koju autori pre posmatraju kao marketinšku kategoriju nego kao žanr muzike.

Završna razmatranja autorka koristi da još jednom istakne da različiti pojedinci muzici mogu pridodati različita značenja, kao i to da ona izražava određeni identitet, tj. identitete, te da se oni ne mogu izgubiti, kako to smatraju kritičari globalizacije, budući da je reč o fluidnom konceptu. Ono što jeste moguće odnosi se na mogućnost transformacije, tj. prelaznja iz oblika u oblik. Autorka zaključcima pridodaje i stav da ni u odnosu između tradicije i modernizacije, tj. upotrebe tradicionalnog i *prakse miksovanja i hibridizacije* nema kontrasta. "Kako je i sama tradicija svojevrsan "miks", tako je i world music samo jedan "miks miksova" (str. 137). Dalje, autorka izvodi i zaključak da su kategorizacije pre lokalne nego globalne, te da ih kao takve treba i posmatrati, i da kategorije kao što su muzika sveta i etno muzika valja shvatiti kao relativne, ne apsolutne zbog čega autorka podseća na Oberov stav da muzika nikada nije bezazlena i da zapravo govori o društvu i vremenu u kome je nastala.

Ljubica Milosavljević

O nekolikim obredima i raznolikim demonima

Povodom knjige Danijela Sinanija, Demoni i rituali: periodični rituali i demonologija narodne religije Srba. Beograd. Srpski geneaološki centar, 2013.

Narodna religija je bez dileme jedna od najplodnijih oblasti proučavanja domaće etnologije i antropologije. Brojni

autori dali su svoj doprinos ovoj temi, neki kroz etnografiju i terenska istraživanja, drugi kroz analizu i teorijsku interpretaciju već prikupljenih podataka o religijskim fenomenima. Retki su, međutim, istraživači koji su značajan doprinos dali na oba fronta. Danijel Sinani, redovni profesor na Odeljenju za etnologiju i antropologiju, je kroz objavljivanje pet monografija i velikog broja priloga i članaka iz uže naučne oblasti narodne religije Srba, sebe etabliroao kao jednog od vodećih antropologa u ovoj oblasti u istoriji discipline. Monografija *Demoni i rituali* predstavlja uspešan pokušaj sistematizacije i kritičkog osvrta na dosadašnje teorijske pristupe i interpretacije pojedinih običaja iz domena periodičnih rituala i demonologije. Autor istovremeno prepoznaje promene u narodnoj religiji uzrokovane njenim prilagođavanjem novim uslovima urbane sredine i postavlja putokaze i smernice za buduća istraživanja starih problema koji zahtevaju novu etnografsku građu i nove analitičke pristupe.

U najopštijem smislu, monografija se sastoji iz dve tematske celine. Prva se bavi cikličnim običajima vezanim za Božić, Duhove, porodičnu i seosku slavu. Autor svakom od ovih rituala pristupa kroz opis forme i strukture, na koji se nadovezuje prikaz hronološkog toka proučavanja sa osvrtom na najznačajnije autore i njihove analize. Ovakvo sistematično izlaganje, uz odlično poznavanje istorije srpske etnologije, omogućava autoru da naglasi sve mane i prednosti pristupa pojedinih istraživača, izbegavajući zapadanje u zamku utvrđivanja istinitosti ili gradacije preciznosti njihovih hipoteza. To ne znači da stav pisca ostaje skriven iza vela proklamovane objektivnosti i nepoznat čitaocima, naprotiv! Autor na kraju svakog poglavlja rezimira najmanje osporene pretpostavke i nudi svoja opažanja i